

Передбачений розмір обов'язкової частку спадщини може бути зменшений лише в судовому порядку за позовом зацікавленої особи на підставі урахування відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, які існували за життя останнього, а також інших обставин, які мають істотне значення.

Право на отримання обов'язкової частки не може бути поставлене в залежність від згоди інших спадкоємців. Якщо ж інші спадкоємці заперечують проти видачі свідоцтва про право на обов'язкову частку в спадщині, то відповідно до чинного законодавства, мають право звернутися з відповідним позовом до суду.

При одержанні від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії (видача свідоцтва про право на спадщину) зупиняється до вирішення справи судом.

Визначивши розмір обов'язкової частки спадкоємця, нотаріус видає йому свідоцтво про право на спадщину за законом. Отже, видаючи свідоцтво про право на спадщину на обов'язкову частку в спадщині обов'язковому спадкоємцю нотаріус виконує функцію превентивного правосуддя.

Висновки. Пропонуємо внести зміни до Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України щодо порядку перевірки нотаріусами непрацездатності обов'язкових спадкоємців віку. Зокрема, доцільно доповнити пункт 214 Інструкції, «непрацездатними визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Література:

1. Зайка Ю.О., Співак В.М. *Право власності. Спадкове право. Навчальний посібник.* - К.: Наукова думка, 2000. – 151 с.
2. Підпригора О.А. *Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: Вид. 3-є, перероб. та доп.* – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
3. Фурса С.Я., Фурса Є.І. *Спадкове право. Теорія та практика. Навчальний посібник.* - К.: Атіка, 2002. – 496 с.
4. Жилінкова І.В. *Актуальні питання спадкового права України. Матеріали до семінару.* Ксилон, 2009.
5. Зайка Ю.О., Рябокони Є.О. *Спадкове право. Навчальний посібник К.; Юрінком Інтер. 2009.* - 351 с.
6. *Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко.* – К.: Ін Юре, 2003. Т. 1. Загальна частина. - С. 382.
7. *Цивільне право України: підруч. / за ред.. О.В. Дзери та Н.С. Кузнєцової.* – К., 2002, -т. 2. – С. 621-622
8. Дроников В.К. *Наследственное право Украинской ССР. Издательское объединение «Вища школа», Издательство при Киевском государственном университете. 1974.* – 159 с.

УДК 342.97.348.335

Р.Я.Заяць
Начальник НДЕКЦ
ГУМВС України у Львівській області

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена теоретичним питанням обставин, що виключають адміністративну відповідальність. Особливу увагу приділено ознакам, що характеризують обставини, що виключають адміністративну відповідальність. Запропоновано визначення поняття «обставини, що виключають адміністративну відповідальність».

Ключові слова: обставини, що виключають адміністративну відповідальність, квазінеправомірність, соціально-допустимість.

Статья посвящена теоретическим вопросам обстоятельств, исключающих административную ответственность. Отдельное внимание уделено признакам, которые характеризуют обстоятельства, исключающие административную ответственность. Предложено определение понятия «обстоятельства, исключающие административную ответственность».

Ключевые слова: обстоятельства, исключающие административную ответственность, квазинеправомерность, социальная-допустимость.

The article is devoted to theoretical issues of the circumstances which exclude administrative responsibility. Special attention is paid to features that characterize the circumstances which exclude administrative responsibility. A definition of "circumstances which exclude administrative responsibility."

Key words: *circumstances which exclude administrative responsibility kvazinepravomirnist, social and admissibility.*

Постановка проблеми. За загальним правилом особа, яка вчинила адміністративне правопорушення має бути притягнута до адміністративної відповідальності. Проте на практиці виникають такі ситуації, коли для захисту своїх прав та інтересів, а також для відвернення небезпеки та інших негативних наслідків, особам доводиться заподіювати шкоду фізичного або матеріального характеру. Оскільки такі вчинки за зовнішніми ознаками схожі із адміністративними правопорушеннями, висновок про їхню правомірність чи протиправність вимагає детального дослідження обставин, за яких вони були вчинені. Регулює такі ситуації окремий інститут адміністративного права - обставини, що виключають адміністративну відповідальність. Не дивлячись на важливість цього інституту в сучасному адміністративному праві та в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) відсутні визначення поняття «обставин, що виключають адміністративну відповідальність».

Поняття обставин, що виключають адміністративну відповідальність, має важливе методологічне, пізнавальне і практичне значення. Воно сприяє визначенню найбільш суттєвих ознак, що характеризують дані обставини, впорядковує знання про конкретні види обставин, надає їм структурну організацію, тобто є методологічним інструментом їх пізнання.

Аналіз досліджень даної проблеми. В науці адміністративного права питання пов'язані з обставинами, що виключають адміністративну відповідальність розглядалися лише в межах досліджень присвячених інституту адміністративної відповідальності, зокрема, у працях таких вчених-адміністративістів, як: Д.М. Бахрах, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, В.К. Колпаков, Д.М. Лук'янець, О.І. Остапенко та інших. Поверхнево ці питання були проаналізовані в сучасних підручних та навчальних посібниках з адміністративного права України. Проте, не дивлячись на важливість поняття обставин, що виключають адміністративну відповідальність, в науці адміністративного права відсутні визначення цього поняття.

Виклад основних положень. У сучасних тлумачних словниках української мови поняття «обставина» визначається як явище, подія, факт і т.і., що пов'язані з чим-небудь, супроводять і викликають що-небудь і впливають на щось [1, с.819], в іншому значенні - це сукупність, спільність умов, за яких щось відбувається [2, с.585].

В сучасній теорії права існує погляд, що обставини, які виключають юридичну відповідальність, — це спеціально визначені законом винятки з правил, згідно з якими діяння, що зберігає ззовні вигляд правопорушення, за певних обставин таким не вважається, а особа не підлягає юридичній відповідальності. В таких випадках відсутній будь-який елемент складу правопорушення, що унеможливорює юридичну відповідальність за об'єктивно існуючий, реальний вчинок [3, с.379]. Слід зазначити, що це визначення не є досконалим, так як не узгоджується з визначеннями, які пропонують автори тлумачних словників щодо поняття «обставина». Обставина - це не «винятки з правил щодо діяння» (як зазначають теоретики), а це в першу і є саме діяння. Тому більш вдалим видається погляд М.С. Медведева, яка зазначає, що обставини, що виключають юридичну відповідальність особи - це передбачені різними галузями права квазінеправомірні стани і вчинки, що характеризуються відносною суспільною шкідливістю і протиправністю, які за наявності в нормі права певних ознак юридичних фактів (виключності, об'єктивності, складності), виключають правову відповідальність особи [4, с.12].

Визначаючи поняття обставин, що виключають адміністративну відповідальність, потрібно узагальнити важливі ознаки, відволікаючись від несуттєвих ознак, шляхом відокремлення і опису тих загальних рис, які об'єднують і виділяють їх в якісну своєрідну групу серед інших правових явищ.

До поняття обставин, що виключають адміністративну відповідальність, висувається ряд вимог. По-перше, обставини виражаються через певні вчинки людей, а, отже, цілком логічно виявити саме ті їх специфічні ознаки, які характеризують ці вчинки, передусім, із зовнішнього боку, дозволяючи тим самим виділити їх з усієї маси здійснюваних соціально-правових вчинків, що не мають відношення до предмета дослідження. По-друге, зважаючи, що дані вчинки знаходяться у сфері права, обов'язковими ознаками їх загального поняття є ознаки юридичної форми. По-третє, враховуючи, що дані обставини знаходяться в сфері адміністративного права, варто виділити їх адміністративно-правові наслідки

Обставини, що виключають адміністративну відповідальність, слід розглядати як певний акт людської поведінки, дії спрямовані на усунення небезпеки. Це положення може бути сформульоване загальним чином і поширене на обставини, що виключають адміністративну відповідальність. Усі вони (крім стану неосудності) є свідомими і вольовими вчинками людини. Так, необхідна оборона - це така поведінка, що полягає в усуненні небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, в установленому порядку управління, якщо цю небезпеку за таких обставин не могло бути усунуто іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж

відвернена. Це звичайний поведінковий акт людини. Проте його необхідно відрізнити від підстав скоєння даних вчинків. Так, якщо необхідна оборона є спричиненням посягаючому шкоди, то її підставою служить суспільно небезпечне посягання, визване необхідністю його негайного запобігання або припинення. Відмінність, що відмічається, між вчинком і підставою його вчинення відбиває об'єктивну реальність, коли спочатку виникає деяка зовнішня подія, процес, явище, яке потім викликає необхідність здійснення у відповідь на це того або іншого вчинку, пов'язаного із спричиненням шкоди. Очевидно, що подібна підстава має бути достатньо вагомою і здатною виправдати спричинення шкоди найбільш важливим цінностям особи і суспільства.

Дані підстави є, як правило, виключні за змістом, складні по складу і об'єктивні по характеру факти реальної дійсності, що викликають виправдання здійснення квазінеправомірних вчинків, пов'язаних з завданням шкоди об'єктам правової охорони, або визнанням законодавцем їх винятковості (у випадках неосудності).

Відомо, що зовні виражена поведінка проявляється в практичних діях (вчинках) людей або в усній формі. Не суперечить цьому і те, що в праві надається юридичне значення бездіяльності. Можна зробити висновок, що обставини, що виключають адміністративну відповідальність є такими вчинками людини, які виражаються або в активній поведінці (дії), або в пасивній (бездіяльності).

Таким чином, ознакою яка є характерна для крайньої необхідності, необхідної оборони, як обставин, що виключають адміністративну відповідальність, є те, що вони є свідомими або несвідомими вольовими вчинками у формі дії або бездіяльності, викликаними певними причинами.

Для обставин, що виключають адміністративну відповідальність характерна квазінеправомірність, тобто вони як би неправомірні, але в то й же час, по суті, вони правомірні, відповідно до норм права. Квазінеправомірність обставин, що виключають адміністративну відповідальність є юридичним вираженням їх соціального змісту. Суспільне значення проявляється в тому, що обставинами є акт взаємовідношення з іншими людьми і суспільством. Тому, коли вирішується питання про відносну суспільну шкідливість або корисність дій людини, то мається на увазі дії, в яких проявляються відносини людини до інших членів суспільства, суспільного обов'язку [5, с.92]. Саме такою суспільною корисністю і характеризуються основні обставини (крайня необхідність, необхідна оборона), що виключають адміністративну відповідальність.

Конкретизація корисності обставин, може ґрунтуватися на її відповідності суспільним інтересам. Суспільний інтерес формується в процесі соціального спілкування учасників суспільних відносин та виступає як результат взаємодії найбільш значних інтересів особи.

Правомірна поведінка залежно від соціального політичного змісту може характеризуватися як суспільно корисна, так і соціально допустима. Це судження безпосередньо відноситься до даних обставин, при яких в окремих випадках обставини, що виключають злочинність діяння, дійсно не є суспільно корисними. Втім, відсутність суспільної корисності ще не дає підстави для висновку, що подібні дії слід відносити до числа суспільно небезпечних. Ознака суспільної безпеки того або іншого поступку здатна проявитися лише в умовах відносно широкого його поширення, тобто суспільна безпека може стати дійсною його характеристикою лише при такій поширеності цього діяння, при якому воно дезорганізує порядок громадського життя. Однак, практика свідчить про те, що випадки вчинення даних правомірних вчинків, що не приносять суспільної користі, носять разовий характер, що виключає їх типовість. Тому є підстава вважати, що подібні дії відносяться до числа не суспільно небезпечних, а суспільно допустимих.

Наступна ознака обставин, що виключають адміністративну відповідальність полягає в особливих правових наслідках, які настають при наявності цих обставин. Так, відповідно до ст.17 КУпАП: «особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або яка була в стані неосудності, не підлягає адміністративній відповідальності». Крім того, ці наслідки полягають, також у тому, що стан крайньої необхідності та необхідної оборони виключає можливість кваліфікації таких дій, як адміністративне правопорушення, а неосудність має своїми наслідками лише звільнення від адміністративної відповідальності [6, с.38].

Також ці обставини виділяють з-поміж тих, що виключають провадження у справі про адміністративні правопорушення. У статті 247 КУпАП встановлено, що провадження у справі про адміністративне правопорушення не може бути розпочато, а розпочате підлягає закриттю у випадку вчинення дії особою в стані крайньої необхідності або необхідної оборони, а також у стані неосудності особи.

Висновки. Таким чином, для обставин, що виключають адміністративну відповідальність характерні такі ознаки:

1. Основні, які характерні для всіх обставин, що виключають адміністративну відповідальність:

1) зовнішня схожість свідомого (несвідомого) і вольового (невольового) вчинку людини з тим або іншим адміністративним правопорушенням;

2) квазінеправомірність цих обставин так як вони не втрачають власної суспільної шкідливості і протиправності діяння, але визнаються правомірними;

3) регламентованість адміністративним законодавством;

4) особливі правові наслідки, які настають при наявності обставин, що виключають адміністративну відповідальність.

П. Специфічні ознаки, яка характерні лише для крайньої необхідності та необхідної оборони. Такими ознаками є:

- 1) суспільно-корисність крайньої необхідності та необхідної оборони;
- 2) соціально-допустимість крайньої необхідності та необхідної оборони.

Отже, під обставинами, що виключають адміністративну відповідальність слід розуміти квазінеправомірні, свідомі (несвідомі) і вольові (невольові) вчинки, передбачені адміністративним законодавством, що характеризуються суспільно-корисністю та соціально-допустимістю (крім неосудності), внаслідок яких особа не підлягає адміністративній відповідальності.

Література

1. Великий тлумачник словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укладач та гол. редактор В.Т. Бусел – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун». – 2005. – 1728 с.

2. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. - Х.: Школа, 2009. – 878 с.

3. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. - Харків: Право, 2009. – 584 с.

4. Медведева С.В. Теоретические основания юридической факторов, исключаяющей правовую ответственность личности: автореферат диссертации на соискание ученой степени по специальности: 12.00.01. - М., 2005. – 21 с.

5. Карпушин М.П., Курляндский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления. М.: Юридическая литература, 1974. – 232 с.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін.; - К.: Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008. - 781 с.

УДК 347.73 : 351.822

В.О.Шамрай

доктор наук з державного управління, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці і соціальних відносин
Федерації профспілок України;

О.М.Понамарчук

здобувач кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права
Академії праці та соціальних відносин
Федерації профспілок України,
(м.Київ)

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

У статті з урахуванням наукових теорій та досліджень характеризується фінансово-економічна відповідальність за порушення валютного законодавства у системі міжнародних розрахунків. Наголошується на перспективах її лібералізації в умовах поглиблення світової економічної кризи.

Ключові слова: юридична відповідальність, валютне законодавство, міжнародні розрахунки, валютні правовідносини, валютний контроль.

В статье на основе научных теорий и исследований характеризуется финансово-экономическая ответственность за нарушение валютного законодательства в системе международных расчетов. Говорится о перспективах ее либерализации в условиях углубления мирового экономического кризиса.